

Diskursiv kulturmiljöetik

– för de kommande generationernas skull

Sigurd Bergmann

Varför bevarar man boställningens rum? Hur uppfattar vi egentligen rummet?

I en intervju svarar den baskiske skulptören Eduardo Chillida:

Rummet är för mig ett slags medium. Vi är en del av det. Rummet är det mest levande av allt som omger oss. Det är som anden. ... Om rummet kan man egentligen inte tala. Detta slags rum måste man känna, det måste möta något motsvarande inom oss.¹

Förutom att det byggda rummet tjänar människans fysiska överlevnad i tiden, uppmärksammar Chillida även rummets andliga och subjektiva betydelse. Människan är en del av rummets liv. När hon bevarar rum och hus bevarar hon en del av sig själv. Utmärkande för

Tema: bebyggelsevård – etik

Varför bör man bevara hus?

Varför är det i det aktuella samhällstillståndet nödvändigt med en etisk reflektion över problem i byggnadsvården?

I denna uppsats uppfinner författaren begreppet "kulturmiljöetik" och diskuterar olika etiska bakgrundsteorier i förhållande till detta.

Författaren argumenterar för en diskursetisk utformning av kulturmiljöetiken med särskild hänsyn till de kommande generationernas rättigheter till ett kulturmöte genom tiden, och framhäver även livsåskådningens och den konstnärliga kreativitetens betydelse.

konstnärens uppfattning är att rummets subjektiva, fysiska och sociala dimensioner inte blir åtskilda utan att de står öppna för varandra.

Chillidas samsyn skall tjäna oss som ledtråd i den följande utredningen av möjliga svar på frågan: varför bör man bevara hus?

Den etiska frågan om 'börat' kommer jag att behandla i ett human-ekologiskt perspektiv enligt vilket fysiska, subjektiva och sociokulturella fenomen växelverkar med varandra.² Tillämpar man detta perspektiv på det byggda rummet framstår det nödvändigt att låta reflektionen omfatta både naturrummet, det byggda kulturrummet och det kommunikativa rummet.³

I ett första steg frågar jag efter den sociala kontexten som nödvändiggör

2. Heiner Altmeyen, Norddeutsche Landschaft

en etisk reflektion över problem i byggnadsvården och förklarar begrepps-
uppsättningen "kulturmiljöetik". Det
andra steget utreder olika etiska bak-
grundsteorier, genom att först intro-
ducera distinktionen mellan 'betydelse-
bildning' och 'värdering', och sedan
diskutera nytto-, princip- kontrakts-
och diskursetikens relevans för kultur-
miljövården. I ett tredje steg föreslår
jag en diskursetisk utformning av kul-
turmiljöetiken med särskild hänsyn
till de kommande generationernas
rättigheter till ett kulturmöte genom
tiden. Avslutningsvis framhäver jag
livsåskådningens och kreativitetens
betydelse för en framtida bärkraftig
kulturmiljöetik.

Redan inledningsvis bör det betonas
att denna text inte erbjuder ett utvecklat
program utan ett utkast. Dess syfte

torde vara uppfyllt om läsaren vinner
insikter i varför många tillsammans be-
höver gestalta och fördjupa kulturmiljö-
etiken för de efterkommandes skull.

Varför är en etisk nyorientering för byggnadsvården nödvändig?

Vad gör en reflektion över moraliska
problem i bebyggelse- och kulturmiljö-
vården angelägen? Är det inte självklart
att man bör både underhålla och bevara
hus liksom man får riva och nybygga
dem?

Svaret söker jag med hjälp av två
hypoteser.

- Varje hus synliggör de relationer
och interaktioner som människor
haft och har med varandra och sin

miljö under husets fysiska historia.
Dessa relationer och interaktioner
utgör husets 'kommunikativa rum'.

- I det senmoderna samhällstill-
ståndet⁴ förvandlar aktörerna i det
ekonomiska världssystemet hus till
varor för byteshandel. Husens
fysiska, subjektiva och kommu-
nikativa rum blir till redskap för
maktanspråk över framtiden. Hus
blir till objekt på en marknad där
man byter förfluten tid mot fram-
tid. Trots att varje fysiskt tidsför-
lopp är irreversibelt lyckas mark-
naden ändå göra de historiska
föremålen utbytbara. Därför har
möjligheterna avsevärt minskat för
förståelsen och tolkningen av
husens kommunikativa rum.

Dessa två hypoteser förklarar dels varför bevarandet av sådana hus, som omges av svaga sociala representationer, hotas av penningintressen som tjänar på ett icke-bevarande, dels varför bevarandet av andra hus med starka sociala och överregionala representationer blivit överreklamerade, och dels varför medborgarna lokalt engagerar sig intensivt för gestaltandet och bevarandet av sina hus inom de nära horisonterna. Sammantaget har samtliga tre fall – icke-bevarande, representativt bevarande och lokalt bevarande – trots medborgarnas lokala och institutionernas representativa bevarande empiriskt lett till att beståndet av kulturhistoriskt betydelsefulla hus i ökande takt har förfallit under de senaste årtiondena. Förklaringen till detta torde ligga i att den ”organiserade oansvarigheten”⁵ gjort det möjligt att icke-bevarandet blivit ekonomiskt lönsamt.

Samhället som kommunikativt handlande och kulturmiljöns kolonialisering

Varför möter vi i det senmoderna samhället både ett organiserat icke-bevarande och ett tilltagande intresse för underhåll, restaurering och renovering av hus?⁶ Tre övergripande samhällsteorier skall hjälpa oss att förstå denna tvetydighet.

Kulturmiljöns livsvärldar kolonialiseras

Den tyske socialfilosofen Jürgen Habermas beskriver samhället som en ”kommunikativ handlingsprocess”.⁷ Enligt honom utmärker sig samhället genom att enskilda handlar och kommunicerar. Handling och kommunikation är nödvändigt beroende av varandra.

Ett viktigt moment i denna samhällsteori är tesen att giltigheten i den västerländska rationalismen blir ifrågasatt genom erfarenheterna med ”kolonialiseringen av livsvärlden”.⁸ Det moderna samhället utmärker sig enligt Habermas genom en tilltagande ”kolonialisering av livsvärlden genom systemet”.

Ordet ”system” betyder den uppställning av tänkesätt, föreställningar och värderingar som inverkar på de mellanmännsliga handlingarna. Ordet ”livsvärld” kan vi i vårt sammanhang uttolka som de gemenskaper som skapar en vital kulturmiljö.⁹

Om man bejakar satsen att varje hus skapar ett historiskt kommunikativt rum, blir det angeläget att fråga vad kulturmiljövårdens problem säger om vårt senmoderna samhälle. Det finns vidare anledning att fråga vad de gamla husens tillstånd kan lära oss om den samtida synen på samhället och ekonomin.¹⁰

Riskhandel och orimlig social mobilitet förhindrar ut hållig kulturmiljövård

Det andra perspektivet på det senmoderna samhället erbjuder den tyske sociologen Ulrich Beck.

Enligt hans teori utmärker sig samtiden genom en speciell form av riskhantering.¹¹ Olika aktörer producerar ständigt risker. De förskjuter dem till andra. Ansvaret blir till slut osynligt. Man handlar med risker, där de svaga utsätts för flest och de starka för minst risktaganden. Alla eftersträvar både ekonomisk och fysisk riskfrihet. Det uppstår ett system av ”organiserad oansvarighet”.

Med tanke på byggnadsvården torde det vara känt att varje hus kräver un-

derhåll, vilket i sig idag är förenat med betydande ekonomiska risktaganden. En oseriös husägare överför dessa risker och kostnader till andra parter, antingen till hyresgäster eller näringsidkare, även till framtida köpare.

Därmed ökar han riskerna för husets och de inneboendes fysiska existens, och överför dessutom risker som hotar husets bestånd till framtiden, i sämsta fall till en ännu mera oseriös fastighetsägare. Med tanke på bankernas och penningmarknadens intresse i en stadigt ökande vinstutveckling blir de ekonomiska handlingsmöjligheterna för seriösa fastighetsägare allt svårare. Detta leder i sin tur till byggnadsbeståndets och byggnadskulturens snabbt accelererande förfall som man söker kompensera genom storskalig nybyggnation.

De långa traderingskedjorna, som möjliggjort möten mellan generationerna i befolkningens minst tusenåriga historia, reduceras i denna byteshandelskarusell till mindre än en livslängd. Medborgarnas höga sociala mobilitet, som styrs av arbetsmarknadens lagar, förhindrar att det lokala bevarandet nedifrån kompenserar förfallet. Många bor idag i områden i Sverige där det hus och den miljö i vilka man föddes inte ens består under ens egen livslängd. Min fru bodde något år i en fastighet i kända Rosengård i Malmö. Huset uppfördes i slutet av 1960-talet och revs redan tjugo år senare. Husen i Göingeskogen och på Sydskusten däremot där hennes tre föregående generationer varit bosatta står kvar och kan ännu visas för barn och barnbarn. De två gator och hus där jag växte upp i Hannovers innerstad behöver jag besöka minst två gånger om året för att

behålla minnets och kroppens inner-
rum i behåll.

Becks teori leder till frågan om inte
den pågående omfattande bytshan-
deln med risktaganden i förhållande
till hus, människor och natur – i för-
bindelse med befolkningarnas, av en
internationaliserad arbetsmarknad
framkallade, höga sociala mobilitet¹²
– utgör ett starkt hinder för en fram-
tida uthållig kulturmiljövård.

Modernitetens upplösning eller förvandling – eller både och?

Efter sin tolkning av risksamhället har
Beck utarbetat teorin om den ”reflexiva
moderniseringen”.¹³

”Reflexiv modernisering” avser
industrisamhällets förändring som på-
går i helt normala former, obemärkt,
oplanerat, av egen kraft och smygande.
Inte ”upplösningens dialektik”, dvs.
polariteten mellan det upplysta och
oupplysta, utan den självgående
moderniteten hamnar nu i fokus.
Industrimoderniteten håller på att
åldras. Genom sin acceleration och
sin inneboende dynamik framkallar
den oberoende av vår vilja och vårt
tänkande en *ny* modernitet. Vi befinner
oss enligt Beck vid utgången av år-
hundradet i övergången till en *annor-
lunda* modernitet. Frågan är bara till
vilken.

Tolkningen av den obemärkta för-
vandlingen kan vi exemplifiera. Bygg-
nader med starka historiska represen-
tationer restaureras, t. ex. i Paris, med
pompa och stått samtidigt som stadens
gamla centra och nya periferier förslum-
mas. I landskapsplaneringen återoppar
man ofta miljöskäl och uttrycker miljö-
engagemang, trots att den instrumen-
tella funktionaliseringen av landskapet

fortskrider och *samtidigt* förvandlar
det till en slags biologiskt utklavd
storstad: naturreservatet formas efter
stadsparkens, agrobusiness-åkern efter
fabrikens, och motionsslingan formas
efter idrottshallens förebild.

En fysisk och subjektiv upplevelse
av detta representativa landskap erju-
der oss den neorealistiske målaren
Heiner Altmeppen i sin ”Norddeutsche
Landschaft”.

Med tanke på bevarandets mora-
liska problem är Becks insikt viktig,
eftersom den belyser hur aktörerna i
kulturmiljövårdens alla fält bidrar till
att *antingen* fortsatt lösa upp kulturens
grundvalar *eller* söka efter nya, ännu
okända mönster för dess överlevnad.

Tolkningen av det senmoderna till-
ståndet bör man enligt min mening
använda för att kräva att varje stads-
och landskapsplaneringsprocess måste
integrera kulturmiljövårdens tolkningar
och värderingar, inte som ett under-
ordnat utan som ett nödvändigt och
icke utbytbart led i gestaltningen av
den transmoderna stads- och landskaps-
miljön.¹⁴

Arkitekten Hans Bjur och antikva-
rien Ola Wetterberg uttrycker saken
så att moderniseringstakten ökar vilket
leder till att ”tidsspännet mellan fram-
komsten av nya problem hela tiden
minskar”.¹⁵ De betraktar kulturmiljön
i ett ”utvecklingsperspektiv” och skiljer
– med aningen snåriga termer – mellan
kulturmiljön som dels ”moderator”,
dvs. ”’ekologiskt system’ och som en
måttstock för moderniseringsprocessen”
och dels som ”generator”, dvs. som
”laddad med betydelser”.¹⁶

Sammanfattande kan vi nu svara,
varför en etisk nyorientering kring
problem i kulturmiljövården i allmän-

het och i byggnadsvården i synnerhet
är nödvändig. Skälet är inte bristande
kunskap, avsaknad av lagstiftning eller
teknisk kompetens, utan det främsta
skälet ligger i att det senmoderna sam-
hällstillståndet tillåter en accelere-
rande oansvarig bytshandel med his-
toriska objekt, hantverkligt kunnande
och idétraditioner.

Denna bytshandel medför att
husens och kulturmiljöernas subjektiva
och kommunikativa rum förtingligas
och blir till varuobjekt för finansiell
maktprojektion. Genom det över-
regionala värderingssystemet blir de
sociala gemenskaperna och livsvärlden
med dess tillhörande hus och kultur-
miljöer kolonialiserade. Riskhandeln
hindrar i förening med den påtvingade
höga sociala mobiliteten de lokala
traderings- och bevarandeprocesserna
nedifrån. Samtliga aktörer i kultur-
miljövården utmanas därför till att
välja mellan den pågående upplös-
ningen av kulturtraderingens förutsät-
ningar eller att historiekunnigt och
kreativt bidra till en ny modernitet.

För att sammanfatta denna utma-
ning uppfinner jag ett nytt begrepp:
Utmaningen gäller inte mindre än att
börja utforma en omfattande ”kultur-
miljöetik”!

Vad avses med begreppet ”kulturmiljöetik”?

Begreppet ”kulturmiljöetik” är sam-
mansatt av leden ’etik’ och ’kultur-
miljö’. I det följande diskuterar jag
innebörden och föreslår sedan en
sammanhållen definition.

”Etik”

Intresset för etik har under 1980-talet
ökat häpnadsväckande. Vad som menas

med 'etik' förefaller ofta oklart. 'Etik' kan betyda 'moral', 'det goda', 'det rätta' eller 'reglering'. Det fritt blommande språkbruket står i viss spänning till den akademiska preciseringen, enligt vilken 'etik' avser inte i första hand enskilda beteenden eller uppfattningar utan den diskursiva reflektionen över moraliska tänkesätt, problem och handlingsmål.

Debattörer och forskare har nått enighet kring att det senmoderna tillståndet utmärker sig genom en tilltagande differentiering och fragmentarisering av de tidigare mera sammanhållna och stabila värdegemenskaperna. Denna tendens har man sammanfattat i termen 'etisk relativism'.

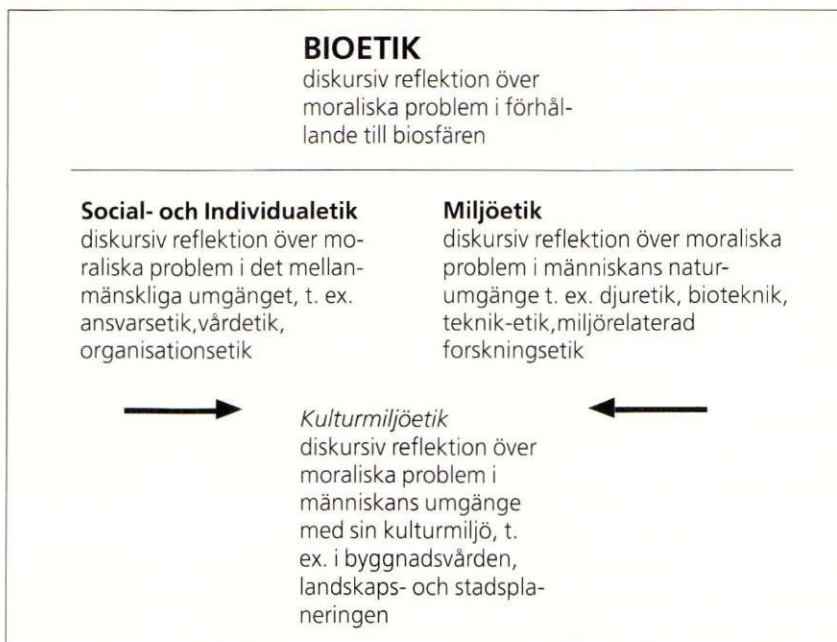
Trots denna relativisering och fragmentarisering av värdegemenskaperna finns det även tecken på att nya transkulturella idé- och värderingsgemenskaper uppstår. Satellit-TVn och den europeiska marknads- "gemenskapen" inverkar på befolkningarnas likformighet i synsätt, smak och beteenden i en tidigare otänkbar geografisk omfattning. För EU's del samlas idag c:a 320 miljoner människor i ett och samma marknadssystem.

Denna senmoderna mångtydighet mellan dels värdegemenskapernas upplösning, dels värdegemenskapernas likformighet och dels värdegemenskapernas etniska och transkulturella förnyelse är även av betydelse för byggnadsvården. En ny kulturmiljöetik möter dessa tre idealtypiska förhållningssätt även i byggnadsvården.

Varje handlingskoncept inom byggnadsvården, vilket följer antingen den destruktiva, likformade eller konstruktiva linjen, är å ena sidan insatt i den regionala och globala kampen om

gestaltningen av värdegemenskapens framtid. Å andra sidan får även det lokala handlandet hos byggnadsvårdens aktörer, de normgivande arkitekterna och byggherrarna en överregional och i vissa fall även global följd av betydelse för samhällsplaneringen på andra platser. Den lärdom som folkrörelserna vunnit under 1970- och 80-talet får även giltighet för kulturmiljövården: det gäller att handla lokalt och tänka globalt, liksom att samtidigt tänka lokalt och handla globalt. Framför allt

Ordet "bioetik" syftar till den diskursiva reflektionen över moraliska problem i förhållande till biosfären.¹⁷ Social- och individualetiken reflekterar över moralproblem i förhållande till de mellanmännsliga relationerna. Miljö- och kulturmiljöetiken reflekterar över moralproblem i förhållande till överlevnaden av den fysiska och den kulturella miljön. Eftersom lösningen av både individual- och socialetikens liksom miljö- och kulturmiljöetikens problem förutsätter en för samhället,

gäller det att söka nya former för att foga samman de två skalorna 'lokalt-globalt' och 'handla-tänka'.

Ytterligare en utmaning möter kulturmiljöetiken i förhållande till den utommännsliga miljön. För att kulturen inte skall bli naturens motsats föreslår jag att utforma etiken för kulturmiljövårdens moraliska problem genom en integration med bioetiken.

kulturen och naturens liv bärkraftig biosfär föreslår jag att den konventionella gränsdragningen mellan etikens discipliner ändras så att distinktionen mellan planetens biologiska, samhällets kulturella och biosystemens ekologiska sfär blir grundläggande för etiken. Kulturmiljöetiken lokaliseras i denna modell till det område som berör både social- och miljöetiken.

”Kulturmiljö”

Det andra huvudordet är ”kulturmiljö”. Enligt Riksantikvarieämbetets definition avser begreppet

de fysiska spåren i landskapet av människans anordningar för produktion och konsumtion, betraktade som helheter och sammanhang. ... Det innefattar alltså människans samspel med naturen. Kulturmiljöer är med andra ord den historiska dimensionen i dagens landskap, definierad utifrån människan.¹⁸

Ordet ”kulturmiljö” betecknar – en aning abstraherat – spåren av människans gestaltningar av naturrummet genom tiden. Ur ett kultursemiotiskt perspektiv skulle man kunna tolka kulturmiljön som ett historiskt utbytes-system av givna fysiska tecken som de föregående generationerna lämnat efter sig i de föränderliga landskapen. Ur ett mera pragmatiskt perspektiv skulle man kunna tolka kulturmiljön som helheten av de monument och dokument som livsvärldens aktörer lämnat efter sig.

I förhållande till byggnadsvården innebär detta att byggnaderna betraktas som uttryck för människans historiska gestaltning av stads- och landskapsrummet i tiden. De utgör vidare tolkningsbara tecken inom en vidare horisont av mötet mellan olika livsvärldar genom tiden. Pragmatiskt framstår byggnaderna som representativa monument och uttryck för vardagliga livsvärldar. De genom tiden bevarade husen skapar mentala, sociala och fysiska förutsättningar för kulturens historiska kontinuitet och förnyelse.

Husens arkitektur har enligt denna kultursyn tre dimensioner: en mental,

en social och en fysisk. Arkitektur är alltid funktion *och* vision, verklighet *och* avbild. Arkitektonisk gestaltning i kulturmiljön skapar mänskliga spår i rummet genom tiden. Ett viktigt krav på kulturmiljöetiken är att denna bör befrämja att de efterföljande generationerna inte bara fysiskt bevarar byggnaderna, utan att de även bevarar och traderar de sociala och mentala kunskaperna för husens tolkning. Byggnadsvården innefattar därför med nödvändighet även vården av tolkningskompetensen; byggnadsvård innefattar förutom hantverksvård även ’tolkningsvård’!

”Kulturmiljöetik”

I anslutning till vad som sagts om kulturmiljö- och etikbegreppen kan vi nu föreslå en enkel definition av begreppet ”kulturmiljöetik”: den avser den diskursiva reflektionen över moraliska problem i förhållande till människans umgänge med kulturmiljön.¹⁹

Ett viktigt skäl för att fortsätta utveckla begreppet ”kulturmiljöetik” är att det därigenom blir möjligt att integrera kulturmiljöetiken med miljöetiken.

Medan miljöetiken reflekterar över moraliska problem i människans sociala naturumgänge bearbetar kulturmiljöetiken särskilt de problem som berör historiska naturgestaltningar och deras betydelse för planeringen av den framtida miljön. Eftersom byggnadsbevarande-intressena ofta berör och sammanfaller med miljö- och kulturvårdsintressena är det viktigt att inte åtskilja miljö- från kulturmiljö- vården utan att föga samman dessa båda i teori och praxis. I ett vidare perspektiv framstår det dessutom rimligt

att pröva och fördjupa även beröringspunkterna mellan dels social- och människovården och dels miljö- och kulturmiljö- vården.²⁰

Med tanke på vad som ovan sagts om moderniseringens förmåga att göra kulturmiljön varu- och handelsmässig, utbytbar och penningvinstrelaterad torde det vara ett starkt skäl att utveckla samarbetet mellan bebyggelse-, kulturmiljö-, miljö- och människovårdsintressena.

Betydelsebildning föregår värdering

Ovan krävde jag att byggnadsvården och kulturmiljöetiken även borde innefatta tolkningsvården och en reflektion över förståelsen av kulturens historiska dimensioner. Innan vi närmar oss problemet med värderingen av husen i förhållande till kulturmiljön vill jag fördjupa detta samband. Frågan om bevarandets mening handlar om betydelsebildning. Vilken betydelse tillerkänner man det rum som andra byggt på samma plats, men i en annan tid? Hur uttrycker olika personer och grupper husets betydelser genom tiden? Vilken funktion har betydelsebildningen kring ett hus för dess värdering?

Sambandet mellan betydelsebildning och värdering är komplext och det förtjänar en utförligare utredning än den som forskningen på fältet hittills kunnat erbjuda. I vårt sammanhang kan jag bara uppmärksamma detta samband. För att visa en framkomlig väg formulerar jag vidare hypotesen, att en värdering av ett hus som *inte* tar hänsyn till de historiska betydelsebildningarna kring huset skapar fler moraliska problem än den löser.

Värderingsprocessen av ett hus, dess underhåll och bevarande hänger samman med vår världs- och naturbild, med vårt synsätt på det förflutna och det framtida, och med vår människo- och samhällssyn. Värderingen hänger även samman med vad vi låter ”fungera som gud” i bedömnings- och planeringsprocessen.²¹ Ordet ”livsåskådning” innefattar alla dessa sätt att bilda och uttrycka betydelser.²²

Betydelsebildningen föregår värderingen. Först när något vunnit en betydelse i vår omvärld kan det bli föremål för värdering. Estetiken föregår etiken. Först när en bärare med tecken från det förflutna möter våra sinnen, kan vi förstå och hantera dess budskap. Betydelsebildningen uppstår när människans inre bildvärld möter den yttre, när det subjektiva inre rummet öppnar sig mot det sociala och fysiska yttre rummet.²³ Värderingen och dess etiska reflektion är beroende av detta möte.

Ordet ”värde” har inte funnits speciellt länge i de västerländska språken.²⁴ Det tillkom som en term när ekonomivetenskapen vid början av 1800-talet ville reflektera över problem i den mellanmänskliga byteshandeln av varor.

Värdebegreppet gjorde det möjligt att fokusera på det som två handelsparter blev eniga om. En vara byter plats och övergår från säljaren till köparen. Värderingen bygger på de kvalitativa betydelser som den gamle och den nye ägaren tillerkänner den vara som skiftar ägare. Värderingen ’omformar’ sedan betydelserna till ett ’pris’. Värdet kan vi således, aningen snårigt, beteckna som ett kvantitativt uttryck för kvalitativa betydelser i förhållande till en bytesvara.

Termen ’värde’ överfördes först senare under 1800-talet från den ekonomiska till den filosofiska sfären och därifrån vidare till synen på människan. När vi idag uttalar ordet ’människovärde’ tänker vi inte i första hand längre på människor som föremål för byteshandel och prissättning utan på hennes ädlare egenskaper. Termen ’värdering’ syftar idag inte heller endast till marknadens snabba kontrakt utan kan innefatta nyanser som uppskattning och t. o. m. kärleksbetygelser.

Det kan dock ha sin poäng att inte alldeles för lättvindigt använda termer som ’värde’ och ’värdering’ som styrande begrepp. Brukade som begrepp förespeglar de nämligen att det skulle vara problemfritt att överföra mångsidiga och kvalitativa betydelser av något/någon till entydiga och kvantitativa värden och priser. Kulturmiljövårdens och byggnadsvårdens moraliska problem visar tydligt att saken aldrig kan bli så enkel.²⁵

Vilka etiska bakgrundsteorier kan tjäna kulturmiljövården?

Först avvisar jag den gängse nyttoetiken som en hållbar grund, sedan granskar jag den principetiska tanken på historiens egenvärde samt kontraktsetiken. Sist argumenterar jag för en diskurs-etisk teori för kulturmiljövården, och utformar denna i följande avsnitt med särskild hänsyn till mötet mellan föregående, nu levande och kommande generationer.

Nyttoetiken

Nyttoetiken eller ”utilitarismen” utgör den vanligaste moraluppfattningen i vår industri-moderna kultur-

krets. Den innebär kort sagt att mänsklighetens samlade lycka (eller något annat värde) utgör det överordnade kriteriet för bedömningen av moraliska handlingar. Dessa handlingar skall bidra till att maximera samhällets och individernas nytta. Den sammantagna nyttan påstås i sin tur skapa lycka åt människan och därmed även åt hennes miljö. Utilitarismen opererar axiomatiskt med en föreställning om en möjlig optimering av nyttan.

En grupp av etiker i denna skola värderar handlingar efter deras konsekvenser och bedömer dem utifrån i vad mån de ökar lyckan. En annan grupp kan även värdera handlingar i förhållande till värdet hos de regler som handlingarna är uttryck för. I det förra fallet värderar man *handlingen* själv i förhållande till dess konsekvenser (handlingsetik). I det senare fallet värderar man handlingens konsekvenser i förhållande till de *regler* som garanterar att det eftersträvade värdet uppnås (regeletik).

Gång på gång visar dock konflikterna, även i bebyggelsevården, att kvalitativa värdetyper – såsom lycka, lust, kärlek eller förnuft – inte hur som helst kan bli omformade till kvantifierbara objekt inom en statisk värdehierarki. Bedömningen av det moraliskt rätta i varför man bevarar ett hus och river ett annat kan inte enkelt utföras genom en kvantifiering av kvalitativa värden, så att det ena husets bevarande entydigt gagnar allas lycka, välbefinnande, nytta och nöje. Nyttoetiken försummar helt betydelsen av de erfarenheter som människor subjektivt gör med unika hus i specifika situationer. Inom ramen för en enkelt kvantifierbar kalkyl vill

etikern tolka nyttans maximering och värde på samma sätt som ekonomen tolkar priserna i förhållande till varans bytesvärde. Därvid har båda helt bortsett från livets och historiens sociala och ekologiska dimensioner.

Nyttoetiken vänder på den ovan visade ordningsföljden, där värderingen följer på betydelsebildningen, och låter genomgående värderings- och optimeringsintresset gå *före* betydelsebildningen. Jag förmodar att de många konflikterna kring planärenden i Sverige idag kan förklaras utifrån nyttoetikens dogmatiska slutenhet: den tillämpade nyttoetiken hamnar därför ofta i konflikt med andra mer eller mindre välartikulerade moraluppfattningar.

Den utilitaristiska moraluppfattningen passar väl in i industrisamhällets avkontextualiserade förtingligande av människor, mark och bytesvärden. Den reducerar etiken till en teori för byteshandel, för "avvägning" mellan värderingar. Nyttoetiken förespeglar även att värdehierarkier är statiska och oföränderliga och att nivåer av värden existerar klart avgränsade från varandra, vilket sällan är fallet. På så sätt uttrycker utilitarismen inte bara en etisk teori utan en omfattande livsåskådning om det differentierade, atomistiska samhällets avgränsning av bl. a. utbildnings, klass-, köns- och generationsnivåer.

I det tillhörande uppstyckade stads- och landsbygdslandskapet hävdar nyttoetikern att den samlade samhällsproduktionen och den samlade, monolitiskt bestämda lyckan sammanfaller i slutsummeringen. Trots att nyttoetiken influerat västerländska samhällseliter i mer än 200 år har ingen empirisk forskning hittills kunnat visa att denna slutsummering stämmer. Däremot

visar den empiriska samhällsforskningen att den tillämpade utilitaristiska livsåskådningen bidrar till att öka klyftorna och orättvisorna mellan olika befolkningsgrupper på jordklotet. Nyttoetiken kan idag genom sitt selektiva, förtingligande överordnande av enstaka värden över andra och genom sitt försummande av subjektiva identitets- och differenserfarenheter, av sociohistoriska och ekologiska processer, och av det unika i tids- och platsbestämda situationer fungera som en legitimering såväl av en nyliberal marknadstro som av en universalistisk socialistisk konstruktivism.

Den nyttoetiska moraluppfattningen har under de senaste trettio åren fått utstå mycket kritik. Man har pekat på dess inskränkta människo- och samhällssyn. Man har karakteriserat den som industrialismens etiska bakgrundsteori. Feministiskt skulle man kunna tolka dess syn på livsvärdens enkla hierarki som ett av många drag i patriarkatets enögda maktsyn. Trots att den som moralfilosofisk teori visats äga en begränsad tolkningspotential och trots att dess tillämpningar i många olika delar av världen visat sig leda till misär omfattar många styrande beslutsfattare fortfarande denna enögda syn.²⁶

Nyttoetiken avvisar jag som grund för kulturmiljöetiken av det enkla skälet att den förvränger de mångfaldiga subjektiva, sociohistoriska och ekologiska betydelser som är förknippade med historien av ett hus inom ramen för ett statiskt och lösgjort kvantitativt system i vilket etikern hierarkiskt över- och underordnar selektivt utvalda värdetyper. Erfarenhets- och egenvärdena omformar nyttoetiken funk-

tionalistiskt till bruksvärden för ett postulerat "högre" mål.

Betydelsen av ett hus och den därpå byggande värderingen bör dock inte enbart mätas utifrån dess funktion för att bidra till den samlade lyckan, utan den bör omfatta alla de kända betydelser som föregående och nu levande generationer tillmätt objektet. I annat fall riskerar värderingen att bli selektiv, och de levandes bosättningsrum förvandlas lätt till objekt för fastighetsmarknadens girighet.

Principen förnuft

Ett klassiskt sätt att legitimera moralen finner vi i principetiken. Principerna kan växla, men grundläggande är att bedömningskriteriet är i vad mån handlingen överensstämmer med principernas innehåll. Principerna kan man omforma till regler eller normer och dessa reglerar sedan bedömningar, handlingar och mål.

En känd etisk princip är 'principen förnuft'. Denna innebär att man bör utforma varje moralisk handling och mål i enlighet med bästa möjliga förnuftskunskap. Medan förnuftsprincipen varit ledande för den tidiga upplysningen fr. o. m. franska revolutionen har den under den senmoderna historien förvandlat sig till en mångfald av synsätt på vad som ter sig förnuftigt. Förnuftet har blivit till förnuftighet, s. k. rationalitet.

Att handla rationellt kan i vardagspråk innebära att handla tidsbesparande, förtjänstgivande eller helt enkelt känslolöst. Givetvis bör kulturmiljöetiken vara välintegrerad med den vetenskapliga kunskapen som vi besitter om hus och miljöer. Särskilt viktigt är att denna kunskap är tvärveten-

skapligt utformad och att den förenar human-, kultur- och naturvetenskapliga perspektiv.

Det ter sig dock problematiskt att lyfta fram principen förnuft som om förnuftet eller rationaliteten vore något en gång för alla givet. Hellre skulle jag vilja föreslå en mjukare metodisk princip som innebär att varje moralisk handling och mål inte bör stå i motsats till den kunskap, som kultur-, human- och naturvetenskaperna tillsammans erbjuder i förhållande till det hus vars bevarande skall prövas. Tillämpningen av en sådan princip leder helt enkelt till kravet att ingen värdering bör strida mot den tillgängliga, mångsidiga kunskapen om husets historia.

Efter att på så sätt ha förvandlat förnuftsprincipen från en innehållslig till en metodisk princip kvarstår frågan om man överhuvudtaget bör hänvisa till etiska innehållsprinciper. Kan man i en pluralistisk samhällskontext ena sig kring tidsbeständiga självklara principer som bärs upp av befolkningar idag?

Principen historia

En princip som man ofta åberopar är 'principen historia'. Denna innebär helt enkelt att en byggnad eller en miljö som tillräckligt tydligt "bär vittnesbörd" om en gången tid är värd att bevaras.²⁷

Historieprincipen bygger på föreställningen att historien och det som vittnar om den besitter i sig ett sådant egenvärde att det rättfärdigar att vi bevarar huset. Huset bevaras för historiens skull.

Denna syn har lett till att man sedan antiken förvarat skriftliga dokument åt okända efterkommande, att man

bevarat arkitektoniska monument över gångna maktkonstellationer, och att man lämnat hus och miljöer i arv till utvalda efterlevande.

Fr. o. m. 1800 har dock historiesynen förändrat sig radikalt, vilket uppkomsten av de för oss kända begreppen "historia" och "kultur" indikerar. Människor och ting får nu sin betydelse genom den funktion som de uppfyller i den lineära tidsprocessen. Du är vad du gör, och du gör livet till det som du önskar. Ett hus bevarar man inte för dess egen skull utan för sin egen och samhällets skull. Medeltida kyrkor rivs och ersätts med 1800-talspastischer. Den som äger och förvaltar ett hus betraktar huset som ett uttryck för sitt "själv" snarare än som ett uttryck för en livshistoria. Genom huset "förverkligar" det moderna subjektet sitt "jag", "sig själv".

Under 1900-talet uppkommer nya monument och den genomfunktionaliserade storstaden växer sakta fram. Staden disciplinerar sina invånare liksom myror i en stack genom att avgränsa arbets- och fritidsfunktioner i förhållande till stadens karta. Myterna om den sjuka staden och dess faror för kropp och själ uppkommer. Klyftan mellan lands- och stadsbygdens landskap ökar. Medan 80% av Sveriges befolkning för femtio år sedan bodde på landet och 20% i städerna är förhållandet idag det omvända.

Fysiska förvandlingar kan fortgå i en mycket snabbare hastighet än mentala förvandlingar, och det bör därför inte förvåna att varje planerande i det moderna stadslandskapet är konfliktfyllt. Mentalt verkar stora delar av befolkningen ännu inte vara förtrogna med den urbana miljön och de sociala

förändringar som dels betingat den och dels förorsakats av den.²⁸

Ett annat problem i stadsforskningen består i mångfalden av de med varandra oförmedlade urbana perceptionsmönstren. Ofantligt många mentala och sociala synsätt på en urban miljö korsar varandra i det moderna samhället. Vad staden egentligen är förefaller omöjligt att överskåda. Litteraturvetare analyserar därför tydligt hur den litterära gestaltningen av stadens liv uttrycker erfarenheten av "överklighet".²⁹

Trots denna ofantliga kulturella och estetiska mångfald i synsätten på kulturmiljöer verkar det samtidigt utveckla sig en ny stor homogenitet, en fundamental likformighet. Tryckta och elektroniska media förser befolkningar på stora ytor i världen med samma förment allmängiltiga världsbild. Transnationella storföretag förser befolkningar med exakt samma varor. Kontinentala värdeundersökningar pekar på att nya värderingsgemenskaper uppstår som utbildar nya mönster. Så ökar t. ex. värderingen av det icke-mänskliga livet, djur, växter och ekosystem på många orter samtidigt.

De nya erfarenheterna med en smärtsamt framväxande kulturell pluralism i moderna stadsmiljöer utmanar även kulturmiljövården. Det är minst sagt oklart hur synen på en plats och dess befolknings historia kommer att gestalta sig i en pluralistisk och mobil kultur. Kulturmiljövården skulle här med all sannolikhet kunna ge viktiga bidrag till framväxten av ett fredligt mångkulturellt samfund. Kulturmiljöer och kulturhus skulle kunna bli speglingsobjekt för mötet mellan olika traditioners synsätt.

För att utnyttja den interkulturella potentialen i kulturmiljövården bör den dock enligt min mening avhända sig principen historia. Det förflutna utmärker sig genom att vara diffust. Historien lämnar både tydliga och otydliga spår. Vår bild av historien sammanfaller inte med historien själv. Man kan aldrig utgå från att en historiebild är given och entydig bara p. g. a. att dess hus står bevarade. Om historien överhuvudtaget skall bevara sin betydelse behöver den ständigt vinna denna betydelse på nytt. Historia behöver vi erfara, tolka och förstå.³⁰

Värderingen av varje kulturmiljöföremål bör således göra historie- och samtidstolkningen till sin *metodiska* princip utan att upphöja en konturstel historiebild till en fast norm för värderingen. Historiebilder hotar nämligen lätt att stelna.

Alltför ofta förväxlar man sin bild av historien med det objekt som synliggör den. Alltför ofta har historiebilden dominerats av rådande maktintressen.

Kvinnornas, barnens och de nedtystades historia fick inte plats i den förment normativa och representativa kulturhistorien. Naturalismens landskapsmåleri har ofta skildrat samhälls- och civilisationsbilden snarare än det landskap som dukat under vid industrimoderniseringen. Först de moderna målarna ägnar sin uppmärksamhet åt historiens undersida och industri-landskapets skuggsida.³¹

Värderingen av historiska föremål bör ske hermeneutiskt. För bevarandet av det sociala minnet behöver man tolka historien. Detta kan utslutande ske via personliga minnen och via fysiska objekt. Om man av-

händer sig tanken på historiens egenvärde blir frågan inte "vördar vi historien för dess egen skull?" utan den angelägna frågan blir "bevarar vi våra fysiskt-byggda möjligheter att *tolka* historien?"

Om man avhänder sig möjligheten är beslutet oåterkalleligt. Tiden är irreversibel. Rörelsen från ett till ett annat tillstånd är oåterkallelig. Den intressanta och svåra frågan uppkommer därmed: vad betyder *frånvaron* av möjligheter för historietolkningen för kulturens framtid och överlevnad? Är ett samhälle som avstår från att bevara sina kulturmiljöer mindre överlevnadskraftigt? Vilken betydelse har det kulturhistoriska minnet för samhällsöverlevnaden?

Kulturmiljövården förflyttar med denna fråga sin ort från periferin till centrum för debatten om samhällsgestaltningen. Kulturmiljövården och naturvården möter varandra även i denna fråga. Om miljövården är oundgänglig för varje lokal och global livsgemenskap, vilket världens nationer efter UNCED-konferensen 1992 är eniga om, hur förhåller det sig då med kulturmiljövården?

Sammanfattningsvis. Principerna förnuft och historia bör man – för förnufts och historiens skull – förvandla från etiska innehållsprinciper till metodiska principer. Kulturmiljöns värdering bör inte motsäga den mångsidiga kunskapen om dess föremål. Historien bör man främst betrakta som en, i sin helhet oåtkomlig mångsidig livshistoria vars lämningar och spår man bör bevara så att nutida och framtida möjligheter för livsbefrämjande historietolkningar består.

Kontraktualismen

Ett tredje sätt att förankra etiken teoretiskt är den "praktiska etiken". Denna utgår från situationer och konflikter. Det etiska handlingsmålet består för den praktiske etikern i att finna en lösning på konflikten.

Givetvis bör varje etisk teori och moralisk handling inbegripa en tolkning av den situation i vilken ett moraliskt problem uppstår. Det ter sig även fruktbart att utforma etiken som en reflektion över moraliska konflikter och att utveckla den normativa etiken i analogi till freds- och konfliktforskningen. Etik blir därmed en utredning av möjligheter för långsiktigt handlande som både löser och förebygger konflikter. I sin minst ambitiösa form kan en sådan etik leda till att man åtminstone klargör varför två konfliktparter är oense med varandra. Dessa kan utifrån en gemensam syn på oenigheten sedan samexistera en tid i ett slags moraliskt vapenstillstånd.

I kulturmiljöetikens sammanhang vill jag här inte diskutera det nödvändiga i att varje grundteori bör innehålla ett nödvändigt kontekstualistiskt moment, dvs. en reflektion över moralproblemets tillkomst- och framväxtbetingelser. Istället vill jag här bara uppmärksamma en problematisk variant av etiken.

I sin allra mest dogmatiska form uppträder denna uppfattning i den s. k. kontraktualismen eller kontrakts-etiken. Kontraktualismen hävdar att man kan lösa moraliska problem genom att upprätta kontrakt.

Tanken lyftes bl. a. fram av upplysningsfilosofen Rousseau som i sin berömda bok "Samhällskontraktet" utgick från visionen om att upplysning-

ens insikter skulle kunna leda till ett samhällskontrakt som förenade alla medborgare i en gemensam strävan efter att uppnå vad han – i anslutning till den stoiska panteistiska världsbilden – kallade ”naturtillstånd”.

Etikern J. Rawls har i sin teori om rättvisan hypotetiskt hävdad att människorna i ett ursprungligt tillstånd skulle ingå ett samhällsfördrag med varandra vilket garanterade dem en social jämlikhet och rättvisa. Rawls utformar en likhetsprincip, som eftersträvar en lika fördelning av allas rättigheter. Han förbinder den kvalitativa rättvisan med en kvantitativ fördelningsprincip. Samhällskontraktet skall enligt honom garantera att det goda kan optimeras till allas bästa så att även de svaga kan göra anspråk på att få sina intressen tillgodosedda.

Hos kontraktsteorin har man dels kritiserat dess individualistiska begränsning som bortser från sociala faktorer och dels dess renodlade etiska universalism som – i likhet med utilitarismen – inte tillgodoser differensen mellan tider, platser och kulturer.³²

Idén om ett naturtillstånd och dess återspeglning i samhällskontraktet förutsätter, i förbigående sagt, en vinklad tolkning av bibelns ”syndafalls”-berättelse i 1. Mosebok. Drivkraften bakom de upplysta samhällsutopierna är en omtolkning av skapelseberättelsen där man jämför det utopiska samhällsmålet med ett imaginärt, ursprungligt idealtillstånd. Framtidsbilden av ett återlöst paradiset framställer upplysningsutopierna i likhet med den bild som vissa kristna och judiska traditioner försökt göra gällande i senantiken.

Tanken på ett framtids-tillstånd som ”återskapar” ett ursprungstillstånd

återkommer i olika delar av västerlandets idéhistoria. 1991 utvecklade idéhistorikern Sverker Sörlin den franske filosofen Michel Serrets tanke på att det moderna samhällets naturumgänge skulle kunna bli bättre genom ett nytt ”naturkontrakt”, dvs. en överenskommelse mellan stater och folk kring ett naturbruk som följer ekologiska principer.³³

I bebyggelsevärden känner vi igen ”återskapandets” tanke i de restaureringsideologier vilka så precist som möjligt ville ”re-konstruera” upphovsmannens avsikt och husets ursprungstillstånd. Dessvärre slutar sådana försök ofta med pastischer eftersom de betraktar husets funktion och vision som om tiden stått stilla eller förflutit utan riktning. I god aristotetisk tradition utgör tanken på den eviga vilan i denna ideologi den främsta egenskapen på ett idealtillstånd.³⁴

Kontraktsetiken är enligt min mening problematisk som ett praktiskt redskap. Den kan i bästa fall uttrycka resultatet av en etisk diskurs, som har lett till en konsensus. Samhällsfördraget kan även reglera konflikter. Det finns dock en risk att kontraktsteorin i Rawls’ utformning, enligt vilken man för de svagas skull bör eftersträva en reflektions-jämvikt (reflexive equilibrium), trots allt befäster den rådande maktstrukturen.

I vissa fall kan samhällsfördragen utformas så att de befäster orättvisa asymmetriska maktförhållanden. I sämsta fall handlar det om tvångskontrakt där avtalet förhindrar bearbetningen av en långsiktig konfliktlösning. Många av våra aktuella naturkontrakt syftar t. ex. till att bevara forskningens ekologi snarare än

överlevnadens. De konserverar en konflikt mellan samhället och miljön.

Ett exempel på ett tvångskontrakt finner vi i det globala Bretton Woods-avtalet kring att likrikta alla världsvalutor utifrån dollarns värde. Detta avtal från 1934 upprätthålls än idag med de sju starkaste nationernas övermakt genom de internationella finansinstitutionerna, och det leder två tredjedelar av mänskligheten i Syd och nu senast även i Öst och Nord till ett liv i misär. De våldsamma effekterna av detta konstruerade världssystem leder till en brandskattning av kulturkosystemen och hotar f. n. stora delar av mänsklighetens och naturens överlevnad.³⁵

Även i kulturmiljövården förefaller kontraktsmoralen problematisk. Den utgår från att man kan upprätta kontrakt som relaterar historiska, estetiska och subjektiva minnes- och upplevelsevärden till värden för framtida exploatering.

Ett kontrakt kring ett bevarandeobjekt medför en likriktning av miljöer från det förflutna med miljöer i det nutida. De nutida miljöerna existerar dock i ett mycket annorlunda ekonomiskt system än de äldre miljöerna.

Kontraktet kan givetvis vara den rätta formen för att *befästa* en moralisk konsensus kring ett bevarande. Man kan således eftersträva ett samhällsfördrag som förpliktigar de levande generationerna till att bevara de föregåendes minne. Kontraktet bör dock enligt min mening inte fungera som *redskap* för att uppnå enighet. Redskapet bör vara förståelsen av kulturmiljövårdens värde för gemenskapen. Kontraktet kan bekräfta enigheten kring tolkningen av betydelse, kring

värderingar och fr. a. kring vad som undantagits värderingen. Kontraktet och dess teori kan bidra till att förpliktiga aktörerna till ett bevarande. Kontraktet är rättvisans medel och inte dess mål.

Fördraget får dock i sig inte ersätta tolknings- och värderingssamtalen. *Alla som är delaktiga i husets historia* bär insikter, känslor och reflektioner vilka är nödvändiga för att uppnå fungerande tidsbeständiga kontrakt inom ett mera allmänt samhällsfördrag om kulturmiljövården. De berörda behöver därför delta i värderingsprocessen på bästa sätt.

Diskursetiken och generationerna i tiden

En grundteori för etiken som man utvecklat fr. o. m. 1970-talet finner vi i diskursetiken.

Denna har utvecklat ett antal regler för hur man bör föra praktiska samtal kring normativa problem. Diskursetiken avstår från att logiskt härleda handlingsnormer från en grundläggande princip, det må vara principen historia, förnuft eller skönhet. Möjligtvis kan man säga att den låter principerna samtal och konsensus styra.

Diskursetiken gör inte heller tillämpningen till ett huvudkriterium så som kontraktsetiken. Ett grundläggande krav är istället att

i princip alla etiskt relevanta problem bör lösas genom praktiska diskurser där *de berörda* i enlighet med principen *konsensus* söker lösningar för *alla* berörda.³⁶

Det är alltså de, som berörs av problemen, som även äger förmågan att lösa dem. Tillämpningen måste bäras upp

av en enighet som utgör resultatet av en samtalsprocess. En konsensus skall i princip kunna vara giltig för alla människor i jämförbara situationer.

Diskursetikens teoretiska grund ligger i dess syn på samtalets möjligheter till konsensus. Enligt diskursetiken skiljer man mellan tre olika typer av enighet.

a) För det första måste man vara överens om att det är *samtalen* (diskursen) kring normativa problem som kommer att leda till problemets lösning.

b) För det andra måste alla i detta samtal sträva efter att uppnå *enighet i sakfrågan*.

c) För det tredje måste enigheten i sak omsättas i en *handlingsplan* som kan genomföras till alla berörda bästa.

Diskursetikens teori hävdar att det är *målet att uppnå* en handlingskraftig konsensus som gör att samtalet utformas på ett sådant sätt att det verkligen leder till bärkraftiga handlingsplaner. Däri skiljer sig denna teori från annan etik. I principetiken utgår man från att det är principens innehåll som garanterar den moraliska handlingens kvalitet. I den målstyrda (teleologiska) etiken utgår man från att själva uppfyllelsen av målet utgör den bästa vägen. Diskursetiken däremot anser att det är samtalandes vilja och tro på att skapa enighet som även leder till att de faktiskt blir istånd till att uppnå enighet i sak och handling. Diskursetiken förutsätter således en i högsta grad positiv syn på människans kommunikativa *förmåga*.

Till skillnad från nyttoetikern avstår filosofen här från sitt företräde och lämnar problemformuleringen och lösningsmodellerandet åt de berörda. Etikern står till tjänst inom en vidare

problemgemenskap. Diskursetikens samtalsgemenskap syftar sedan till bärkraftiga lösningar för de berörda. För att uppnå bärkraften i de praktiska handlingsnormerna strävar diskursetikern efter allmängiltighet. Det som bör leda till en god lösning i en särskild situation måste byggas på principer som skall vara giltiga i andra situationer, helst överallt på jordklotet.

För en delegering av ansvaret till de berörda talar två skäl: a) för att handlingsnormerna skall vara bärkraftiga är det nödvändigt att de berörda behov och intressen kommer till uttryck; b) i den högteknologiska utmaningen kan man inte längre enkelt veta var de etiska utmaningarna egentligen ligger. Vid t. ex. riskbedömningarna bör berörda *och* sakkunniga delta i de etiska samtal där normer för handling skall utarbetas.

Sammanfattningsvis. Diskursetiken undersöker om och hur det blir möjligt att organisera moraliska ansvarstaganden. Den hävdar att sådana gemensamma ansvarstaganden bara är möjliga om problemlösningen *skapar* enighet.

För kulturmiljöetiken är denna teori enligt min mening den bäst lämpade. Den garanterar för det första att det teoretiska och det praktiska samtalet kring vilka hus och miljöer som man bör bevara, ständigt förblir rotad i tolkningen av husets betydelse genom tiderna. Den garanterar för det andra att alla berörda behåller sin röst och att deras bästa skall tillgodoses. Den bygger på det tredje på ett samförstånd *kring att det faktiskt går att uppnå* goda och tidsbeständiga lösningar.

Diskursetikens svaghet ligger möjligtvis i detta senaste antagande. Om det inte längre råder samförstånd kring samtalets förmåga till problem-

lösning, vilket tyvärr ofta är fallet, kan samtalet inte heller utveckla den nödvändiga kraft. Ytterst kastas vi även här tillbaka på livsåskådningens existentiella fråga: Vågar vi tro på att samtalet och en gemensam framtid är möjlig?

Svarar man 'ja' får diskursetikern kanske rätt. Svarar man 'nej' kan även misstron mot samtalet bli till en självuppfyllande profetia. Vågar man 1997 fortfarande hoppas på att kulturmiljövården är möjlig efter ödeläggningen av Dresden, Beirut och Sarajevo? Eller är den just idag desto mer angelägen än förr?

Diskursetiken ger om inte lösningen så dock i alla fall en teori kring varför denna fråga bör ställas och hur svaret på den påverkar moralhandlingen.

En andra svaghet i diskursetikens teori ligger i att den har utvecklats för lösningen av moralfilosofiska och samhällsliga problem. Den innefattar i sin ursprungliga form inte de föregående och kommande generationerna. Kulturmiljövården handlar dock i huvudsak om just betydelsen av mötet mellan dessa, och därmed uppstår frågan om vilka som får representera de döda och ännu ej födda i en praktisk diskurs om husens bevarande.

I det följande skall jag visa hur man kan utvidga diskursetiken tidsmässigt. Jag kommer att tolka den så att talet om "de berörda" även syftar till de föregående och efterföljande generationerna. Om man därtill vidgar projektet bioetiskt, vilket jag påbörjat i annat sammanhang, kan man givetvis även här innefatta både människor och andra organismer samt deras gemensamma livsmiljö i begreppet "generation". Här begränsar jag mig dock till kulturmiljövårdens och samhällsplaneringens område.

De framtida generationernas rättighet till ett sinnligt möte med sitt kulturarv

Tanken på mötet mellan olika generationer och varje generations rättighet till detta möte skulle kunna bli en bärande stomme i en framtida kulturmiljöetik.

Denna tanke kan fungera som en moralisk princip inom en principetisk teoriram. Man skulle även kunna infoga den i en nyttoetik.

Tanken på mötet mellan generationerna i kulturmiljön leder diskursetiken till problemet hur föregående och efterföljande generationer kan bli representerade. Eftersom de döda och de ofödda inte längre respektive inte ännu har någon röst behöver de nu levande ena sig kring formerna för deras representation. De döda och de ofödda behöver få ombud bland de levande. Deras röst bör höras i värderingsprocessen.

Även denna tanke anknyter till miljövårdens problem. Enligt RIO-konventionerna är de Förenta nationerna förpliktigade till att miljöetiskt ta hänsyn till de framtida generationernas bästa, dvs. till deras hälsa i miljön.

I annat sammanhang har jag argumenterat för att utvidga deklARATIONEN om de mänskliga rättigheter med en deklARATION om naturens rättigheter. Både organismer och människor, ekosystem och kulturmiljöer har ett gemensamt intresse i en fortsatt existens, i en gemensam överlevnad.

De framtida generationerna i växt- och djurriket behöver få bevarade möjligheter för sin evolutionshistoria. De framtida generationerna i mänskligheten behöver få möjligheter till

att bevara det 'kulturella arvet'. Båda dessa rättigheter möter varandra i den omfattande bioetiken, i vilken helhetens och delarnas gemensamma överlevnad utgör en av centralpunkterna i människans moraliska umgänge i förhållande till biosfären.

Ett konkret förslag till en sådan utvidgning av deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna föreligger sedan 1990. Det har utarbetats av jurister och teologer i Bern och diskuteras f. n. i den internationella facksfären.

Bernförslaget om de framtida generationernas rättigheter innehåller tio artiklar. Grundläggande är tanken på de kommande generationernas rätt till liv. Denna innebär rätt till icke-manipulerat genetiskt arv, mångsidigt växt- och djurliv, hälsosamma klimatförhållanden, färskt vatten, fruktbar jord och livskraftig skog, stora förråd av icke-förnybara energikällor. Kommande generationer har vidare rätt till att inte behöva möta tidigare generationernas sopor som hotar deras hälsa eller kräver orimliga kontroll- eller hushållningsinsatser. DeklARATIONENS nionde artikel ger oss den viktiga tanken för kulturmiljöetiken. Den lyder:

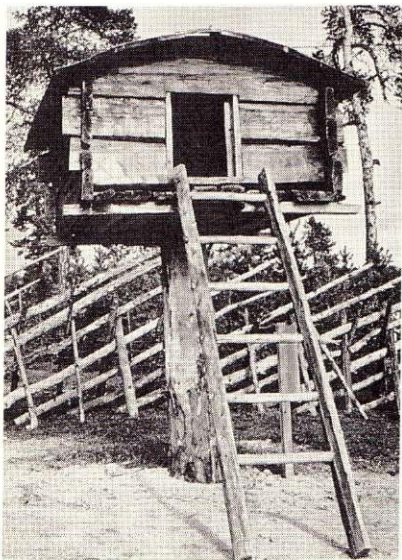
Framtida generationer har rätt till "kulturellt arv", dvs. rätt till mötet med den av de tidigare generationerna skapade kulturen.

Slutligen fastslår förslaget rätten till självbestämmande, dvs. till "fysiska livsvillkor som tillåter en människovärdig existens". De ofödda har rätt till att inte godta fysiska villkor som inskränker deras individuella, samhällsliga självbestämmande med hänsyn till kulturella, ekonomiska, politiska och sociala aspekter.

Intentionen med Bernförslagets nionde artikel från 1990 stämmer förvånansvärt väl överens med arkitekternas slutdokument om autenticitet vid Nara-konferensen från 1994.³⁷ Nara-dokumentet är inte nationellt förpliktigande utan utgör en avsiktsdeklaration av inflytelserika arkitekter och planerare. Det bygger på Venedig-deklarationen som antagits som en folkrättsligt förpliktigande konvention. Man kan därför förvänta att även Nara-textens innehåll under de kommande åren kan få nedslag i den nationella och folkrättsliga lagstiftningen.

Nara lyfter fram begreppet "kulturell mångfald" och hävdar betydelsen av arvets mångfald som en bärande moralisk tanke. Arkitekterna skriver:

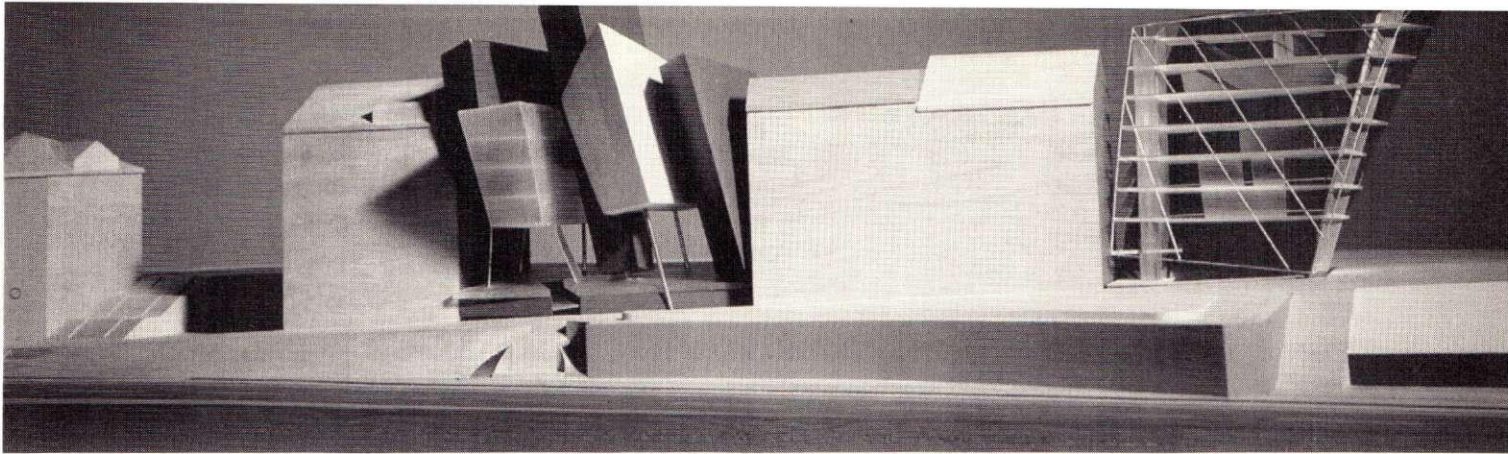
Kulturernas och arvets mångfald i vår värld utgör en icke-utbytbar källa av

3. Njolla, Samiska museet Enare

4. Kunikiko Hayakawa, GA-hus, Tokyo 1987

5. Zaha Hadid, Hamburg Hafenstraße, Projekt 1989

andlig och intellektuell rikedom för hela mänskligheten. Skydd och bevarande av kulturens och arvets mångfald i vår värld bör aktivt främjas som en väsentlig aspekt av mänsklig utveckling. (Art. 5)

Kulturarvets mångfald existerar i tid och rum och det kräver respekt för andra kulturer och alla aspekter av deras trossystem. (Art. 6a)

Naratexten navigerar i värderingshavet med hjälp av begreppen ”autenticitet” och ”mänsklighetens kollektiva minne”. I kulturmiljövärden vill den förena dessa två grundvärden så att

det väsentliga bidraget i uppskattningen av autenticiteten i bevarandepaxis är att klargöra och belysa mänsklighetens kollektiva minne. (Art. 4)

Viktigt är vidare att Nara-texten klargör det som jag ovan kallat för den kontextuella dimensionen i varje tolkning och värdering av kulturmiljön. Varje kulturmiljö bör man med nödvändighet betrakta och bedöma i förhållande till dess kulturella kontext. Detta kriterium bör man enligt min

mening tillämpa så att man för Sveriges del inte bara undersöker den svenska nationalstatliga kontexten utan utreder även mycket små geografiskt begränsade kontexter med tanke på dessas unika och särpräglade belägenheter och uttryck.

Undersökningen av de små lokala kontexternas kulturobjekt bör man pröva intersubjektivt med hänsyn till mänsklighetens sociala minne.³⁸

Både de människor som bott på den lokala platsen som de i andra kulturer och på andra platser som kan tänkas vara berörda bör få en röst. Särskilt viktigt är detta i förhållande till de platser som urbefolkningar har använt. Samiska bosättningar t. ex. bör man i första hand bedöma i förhållande till andra urbefolkningar, i andra hand i förhållande till Nordkalottens invandrare – finnar, norrman, ryssar och svenskar – och först i tredje hand bör samernas rättigheter till bevarade kulturmiljöer prövas i förhållande till intressen hos ”folk” i storsamhällets metropoler.

Problemet med relateringen av olika kontexters kulturmiljöer och synsätt blir tydlig om man jämför tre kultur-

miljöer: den samiska ”njollan”, Kunikiko Hayakawas GA-hus i Tokyo och Zaha Hadids projekterade Hamburg Hafenstraße. Hur kommer någon som lever i den ena miljön att bedöma bevarandevärdet av den andra? Hur inverkar den sociala, mentala och fysiska kontexten på en bedömare från en av dessa tre miljöer i förhållande till de övriga två?

Livsåskådningars betydelse

I likhet med hus har även mänskliga handlingar en materiell och en andlig sida. Idéer, inre bilder och ord växelverkar med beteenden. Erfarenheter inverkar på människans inre bildskapande. Föreställningar tar sig uttryck i framställningar. Människans minnesvärld är på ett mångfaldigt sätt sammanvävd med hennes livsvärld.

Varken idéer, inre bilder eller språk är statiska. De är, om än med olika hastigheter, inbegripna i en pågående tidsprocess. Liksom hus har bilder, ord och livsåskådningar varierande tidsbeständighet. Somligt består, somligt växlar, annat förgås fortare.

I analogi till kulturminnesvårdslagen fungerar lexika och uppslagsverk som

regelverk för språkets bevarande. Konsthallar och museisamlingar fyller en liknande funktion för bilden och skulpturen. Kultur- och friluftsmuseer kan man uppfatta som kärn för vardagskulturens långa minne.

I vad mån den nyare elektroniska bild- och ordmediakulturen bidrar till kulturarvet eller hotar det kan man fråga. Situationen är motsägelsefull. Informationsmängdens omfång och den tekniska förmågan att bevara nästan allt förhindrar å ena sidan tidens nödvändiga gallringsprocess. Å andra sidan kommer man tack vare filmmediet att bevara skeenden och händelser på ett tidigare oföreställbart sätt. Endast den antika mytologin hade en traderingskraft likt den som filmmediet har idag. Kanske kommer man att nedvärdera de historiska föremålen till förmån för historiska filmiskt bevarade händelseförlopp.³⁹

Hur kommunikationsutbytet än förvandlar sig är människan i behov av en strukturerande och övergripande hållning i förhållande till de erfarenheter och informationer som hon möter. Ordet "livsåskådning" avser i forskningen en persons "centrala värderings-system och personens grundhållning" och därtill det som vederbörande anser sig veta om sig och sin omvärld och som personen därför tilldelar en normativ och existentiell betydelse.⁴⁰ Värderingssystemet består enligt denna ansats av normer som anger hur man säger sig böra handla och det består vidare av värden som anger vad som är gott och ont.⁴¹ "Grundhållning" till tillvaron avser ett tidsbeständigt sätt att uppleva livet.

Även om livsåskådningar utmärker sig genom en viss tidsbeständighet

innebär det inte att dessa är statiska eller än mindre att man kan uppfatta dem som fasta substanser. Man bör hålla i minnet att människans liv består just av en ständig växelverkan i tiden mellan dels ständigt skiftande och likformade erfarenheter och dels långvariga föreställningar och kortvariga förändringar och korrigeringar. Den inre livsåskådningen och den yttre sinnliga erfarenheten är m.a.o. inbegripen i ett dynamiskt växelspel i tiden. Kontinuitet och avbrott samverkar i detta spel.

Om vi nu antar att samtliga dessa förmågor och egenskaper hos en människa är i funktion även i förhållande till hennes hus blir uppgiften tämligen komplicerat. Hur växelverkar livsåskådningar och erfarenheter och hur inverkar de på byggandet, underhållet och bevarandet av kulturmiljöer?

Analogt till begreppet livsåskådningar använder man på engelska och tyska ibland orden "ideologi" eller "världsbild". I kulturmiljövärden ter sig språk-användningen av ordet "ideologi" en smula avvikande. Där verkar man mena de normer och kanske de värden som styr en viss praxis av restaurering och rekonstruktion.

Livsåskådning i min mening anger en vidare horisont. Den rymmer alla de tankeelement och de tänkesätt som är av betydelse för byggandet, underhållet och bevarandet. Dessa tankeelement och figurer ligger inte enbart i människors inre. De kommer fr. a. till uttryck i språket, i normativa dokument, men även i bildliga och skulpturala objekt och även i ornamentikens teckensystem.

För att bevara ett differentierat perspektiv behöver vi alltså ytterligare skilja mellan inre personliga livsåskåd-

ningar och bärarna för den sociala kommunikationen. Denna insikt leder oss till att även betrakta hus och kulturmiljöer som bärare för och uttryck av livsåskådningar. Nara-texten kallade byggnaderna för "trossystem" som utgjorde aspekter av kulturarvet. Med mitt synsätt utgör livsåskådningen inte bara en aspekt av kulturarvets uttryck. Livsåskådningen utgör i sig hela den mänskliga idé- och kulturbärande dimensionen i en kulturmiljö.

Det är inte självklart att sambandet mellan livsåskådning, byggande och betraktande är helhetligt. Den ovan nämnde filosofen Habermas ställer frågan om inte dagens ideologier framträder som uttryck för "ett fragmenterat medvetande". Det kända postmodernistiska manifestet för stadsbebyggelsen bekräftar i mina ögon Habermas tes, även om arkitekterna kom långt före filosoferna med sina färdigbyggda världsbilder och världsskulpturer. Ändå kan man undra om inte den postmodernistiska arkitekturen idag trots allt måste förstås som ett universalt homogent fenomen där nya normer och värden i gammalt känt modernistiskt manér normerar ett stort antal miljöer och deras invånare.⁴²

Den teoretiska utredningen kring livsåskådningarnas betydelse för kulturmiljövärden kräver en omfattande forskningsinsats för vars behov jag här bara kan argumentera. Det torde ha framgått tillräckligt klart att möjligheten för en sådan forskning skulle avkastade värdefull ny kunskap kring problem och lösningar i kulturmiljövärden.

Här vill jag avslutningsvis bara nämna ett praktiskt exempel på hur fragmentariseringen av livsåskåd-

ningar inverkar på synsättet och bevarandet av ett hus.

Borlunda kyrka i mellersta Skåne byggdes under 1880-talet som en då tidsenlig neoklassicismisk ersättning för församlingens äldre medeltida kyrka. Underhållsproblem har p. g. a. bygghusk uppkommit strax efter invigningen fram till idag. Under 1980-talet beslutade församlingen att upphöra med underhållet eftersom kyrkorummet förlorat sin sociala funktion för det då utvidgade pastoratet.

Delar av lokalbefolkningen upplever att byggnaden bär en central betydelse för deras och den lilla glesbygdens identitet. Andra är helt likgiltiga och uttrycker sin lokala identitet med hjälp av andra symboler. Riksantikvarieämbetet förordar fortsatt underhåll med hänvisning till byggnadens kulturhistoriska värde. Ärendet har avgjorts till Riksantikvarieämbetets fördel av kamrarrätten och prövas f. n. i hovrätten. Låt oss nu se på hur olika aktörer i processen uttrycker sin livsåskådning. Jag förenklar grovt.

Pastoratskyrkorådets huvudskäl för att avsluta underhållet och omvandla byggnaden till en "levande ruin" sätter byggnadens kyrkosociala funktion och dess ekonomi i centrum. Vi skulle kunna kalla denna ståndpunkt för en *ekonomiskt välgrundad humanism*.

Församlingskyrkorådet åberopar det kulturhistoriska identitetsskälet och det yttre upplevelseskälet. Även om nästan ingen från orten deltar längre i rummets inre gudstjänstliv tolkar somliga dess yttre i subjektivt religiösa termer. Låt oss kalla den livsåskådning som här uttrycker sig för den *lokala privatreligiösiteten*.

Riksantikvarieämbetet hänvisar i konventionell anda till kulturhistoriens

värde. Rucklet har ändå hållit sig intakt en hygglig tid. Det har motstått tidens tand och människans ofog och har på så sätt visat sig äga historiskt värde och överlevnadskraft. Låt oss grovt kalla den syn som här meddelar sig för den *historiskt statiska livsåskådningen*. Intressant är dock att länsantikvarien anfört flera skäl för en annan bedömning, nämligen att tillstyrka omvandlingen till en bevarad ruin. Jag förmodar bakom hans syn en *historiskt dynamisk livsåskådning*. Historien avslutas inte, den behöver pågå.

1994 trädde ännu en aktör in på arenan: det danska nationalmuseets vänner hävdade att kyrkan var ett av arkitektens praktverk. Man anordnade exkursion och fotodokumentering och de lokala privatreligiösa sålde vykort. Yrkesinspektionen tillät inte besökarna att beträda kyrkans inre p.g.a. livsfara. Låt oss kalla danskarnas bakomliggande synsätt för den *professionella esteticismen*.

Ytterligare en grupp bör nämnas. Den har aldrig blivit aktiv på debattens arena. Dessa är byggmästarna och hantverkarna, dels de som uppfört fuskbygget och dels de som försyndat sig massivt på dess underhåll. Med tanke på denna grupp skulle kanske det bästa sättet att minnas deras bristfälliga hantverk vara att låta bygget bli ruin. Även av historiens misstag kan man som bekant lära sig.

De sista tre grupperna vilka jag anser vara de viktigaste i processen förblir helt utan röst. De fåtaliga äldre kvinnor som trots alla debatter ändå till yrkesinspektionens avstängning regelbundet firade sin gudstjänst i rummet. De som dagligen lever i visuell kontakt med kyrkan på orten eller passerar den som resande. De

som skulle kunna ha andligt intresse av ett framtida bevarande antingen som kyrkorum eller som kyrkoruin.

Intressant i hela processen är ur livsåskådningssynpunkt att de som företräder de troende anför sociala och ekonomiska skäl, medan de som påstår sig representera ortens och nationens intressen anför öppet eller dolt religiösa skäl. De som däremot fysiskt brukar och tolkar byggnaden – hantverkarna, gudstjänstfirande och privatbedjande – är det ingen som frågar. Kanske vore just de i stånd till att förena det som jag här ständigt velat lyfta fram: föreningen av det fysiska och det andliga, föreningen av tolkningen, värderingen och utformningen av det framtida bruket.

Med tanke på att en del av Svenska kyrkans landsbygdsfastigheter f. n. av ekonomiska skäl hotas i sitt bevarande är det hög tid att samtala kring den mångsidiga betydelsen av gamla kyrkorum. En nyligen publicerad undersökning visar dock att fragmentariseringen av synsätten och livsåskådningarna verkar ha gjort halt inför kyrkorummet. Oavsett i vilken grad människorna utnyttjar kyrkobyggnaderna hyser de flesta starka känslor för dem. 74% av undersökningens tillfrågade tillmåter kyrkorummet en viktig betydelse på orten. 70% kan inte tänka sig en nedläggning.⁴³

Religion, gudsbilder, erfarenheter av och föreställningar om det heliga handlar om sådant som undandrar sig människans herravälde. I likhet därmed kan man även bestämma naturen som det som i sin helhet ständigt undandrar sig människan, samtidigt som den svarar mot alla hennes närmanden. Man kan även tolka religionen som ett ömsesidigt bekräftande mellan

människans världsbild och hennes handlande i konkreta valsituationer. Guds bilden kan sägas vinna en betydelse och funktion i förmedlingen mellan världsbild och ethos, mellan människosyn och mellanmänsklig praxis, mellan natursyn och naturumgänge. Även avsaknaden eller reduktionen av religiösa förhållningssätt och värderingar är betydelsefull för detta växelspel.

Oberoende av vilken syn på och teori om religion och gudsbild man omfattar framstår det som meningsfullt att innesluta frågan om religionens funktion i behandlingen av problem i bebyggelsevärden. Enkelt uttryckt: Vad fungerar som 'gud' i synen på människans hus och hennes umgänge med dem? Vad fäster olika kulturmiljöaktörer sitt hjärta vid?

Konstens betydelse

I likhet med religionen bottenar även konsten i mötet med det över vilket man inte kan råda, det som inte är utbytligt, det som inte har entydiga mål- och bruksvärden.

Medan vetenskapen syftar till att utforska, styra och reglera, och i bästa fall vårda naturen syftar konsten till att gestalta och synliggöra den. Konsten gör det i första hand möjligt att möta och erfara naturen, även människans sinnliga natur. Tekniken däremot syftar till att bemästra, utnyttja och hantera naturen och dess tidsförlopp.

Konsten och särskilt bild- och skulpturkonst har en särskild betydelse i förhållande till bevarandet av hus. Det skulle ta ett stort utrymme i anspråk att uttröna betydelsen av en mera utvecklade kommunikation mellan konstskapandet och arkitekturen. Jag nöjer mig

därför här med att ange två skäl till varför den konstnärliga sensibiliteten och kreativiteten är oundgängliga för en kulturmiljövård som inte bara vill följa en funktionalistisk eller historicistisk konception.

Det första skälet syftar till betydelsen av husets konsthantverkliga kvalitéer. Moderna produkter framställer man för reproduktion. Konstverk framställer man som unika, outbytbara produktioner. En industriellt framställd och massreproducerad produkt syftar till byteshandel och penningackumulation, ett konstverk bibehåller trots all marknadsprostitution ett visst samband med upphovsmannen/kvinnan. Husen ligger mittemellan produktion och reproduktion. De kan vara både konstnärligt unika och de kan vara mängd-reproducerade för en bostads- och institutionsmarknad. Som mänskliga gestaltningar utgör husen och även dess underhåll och bevarande uttryck för konsthantverklig kompetens.

Ett exempel på ett hantverkligt skickligt och konstnärligt genomarbetat hus finner vi i Antonio Gaudis kända organiska hyreshus i Barcelona.

Den kända fasaden tillför gatumiljön unika och för byteshandeln inte värderingsbara egenskaper. Dessa kan människor i olika tider och kulturer erfara, tolka och bruka.

Det är inte nödvändigt för värderingen av bevarandet av detta hus att anföra argumentet om arkitektens ryktbarhet. Tidens reception är bedräglig och Gaudi skulle mycket väl snart kunna falla i onåd.

Det är inte heller nödvändigt att uteslutande hänvisa till arkitektonisk och hantverklig skicklighet. Det finns många hus som är byggda av framstå-

ende personer och ändå utstrålar de inget särskilt. De inbjuder varken till tolkning eller vision.

Hantverket och konstnärligheten samverkar i detta hus på ett sätt som skulle kunna bli ett föredöme även för bebyggelsevärden. Utan ett utpräglat hantverkligt kunnande och en stor kompetens av konstnärlig sensibilitet och kreativitet tenderar värden av gamla hus att förfalla till ett uteslutande tekniskt och för betydelsebildningen okänsligt bevarande.

Förutom att konsten utmanar kulturmiljövärden till ett fungerande samband mellan husens funktion och vision, mellan konsten och hantverket utmanar den till ett synliggörande av förhållandet mellan husets historiskt framvuxna verklighet och vår bild av denna.

Ett hus i en kulturhistoriskt värdefull miljö utgör en rumslig gestaltning som uppstår i en alldeles specifik lokal och historisk kontext. Arkitektur utgör i varje tid både verklighet och avbild. Husen i kulturmiljön bär på både synliga och osynliga, materiella och andliga egenskaper. Denna tvärsidighet bör även tolkningen återspegla och konsten kan därvid hjälpa oss att ständigt hålla medvetenheten om denna vid liv.

Tolkningen av husets och miljöns betydelse består av två sidor, låt mig kalla dem det plastiska och det ikoniska skiktet.⁴⁴ Det *plastiska* skiktet av huset innefattar dess 'hud', dess 'kropp' och dess material.⁴⁵ Husets och miljöns plastiska uttryck innefattar även skaparens och underhållarens hantverkskompetens.⁴⁶

Husets och miljöns *ikoniska* uttryck avser de betydelser som man skönjar

6. Antonio Gaudi, Hyreshus, Barcelona

genom att se 'genom' det plastiska skiktet. Arkitektens avsikt och det innehåll som han/hon velat uttrycka utgör det ikoniska skiktet. Dit hör även representationer av maktförhållanden, natursynen, historieskildringen o. dyl. De ikoniska betydelseerna innefattar även budskap om vardagen.

Liksom huset kan vi även tolka platsens betydelse i dess synliga och osynliga dimension. Platsens plastiska betydelse kan synliggöra idéer, förhållnings- och betraktelsesätt.

Med det som tidigare sades om traderingens kontinuitet och betydelsen av mötet mellan generationerna skulle ett av bevarandets syften vara att verka för att många olika generationer möter varandras konst och hantverk i samma hus på samma platser.

Wien-secessionens inskrift över porten till dess allraheligaste utställningshall skulle kunna bli en ledstjärna. I den 1902 inmejslade texten heter det: *Åt varje tid dess egen konst.* Idag skulle vi kunna ändra texten. Må varje generation på varje plats möta sina föregående generationers ögons och händers verk: *Åt varje plats dess egen konst, åt varje kultur dess byggda rum.*

Bevarandet av hus skulle således inte vara en uppgift för att bevara ett fysiskt-andligt rum i samma skick som vid dess ursprung. Den konstnärliga uppgiften vid utformningen av bevarandet är fastmer att skapa förutsättningar för ett levande möte mellan husets inboende konstnärliga uttryck och de i nutiden rådande varseblivningsmönstren. Konstnären i antikvarien gestaltar såldes platsens och husets transparens så att de nu- och framtida generationerna kan uppleva och tillägna sig denna.

7. Vasili Simitjev, Vattenmassa, 1989

8. Gunilla Bandolin, Pyramiden, 1990

Två exempel på en i mina ögon lyckad samverkan mellan konsten och bevarandet av ett historiskt betydelsefullt hus och ett historiskt minst lika betydelsefullt naturrum skall avsluta våra reflektioner.

På Vanås slott i Göinge i Skåne samspelar byggnadens, parkens och kulturlandskapets 700-åriga historia med skulpturverk som tillkommit i parken under 1980- och 90-talet. Ett av syften är helt enkelt att ägaren vill "förläna ett gammalt slott" en ny betydelse, av såväl historiska, konstälskande och ekonomiska skäl. Ett annat syfte är att stimulera mötet mellan skulptörerna och mellan dessa och en internationell och lokal offentlighet.

Experimentet lyckades och växer nu både i omfång och reception.⁴⁷

De många husägarnas ombyggnads- och restaureringsarbeten syns i slottets fasad, i dess hudavlagringar. Alla de föregående generationerna fr. o. m. 1200-talet har lämnat spår i jorden, skogen och huset.

Olika synsätt på konsten och livet möter vandraren i de många verken. Den gångna tidens strikta syn på den konstnärliga gestaltningen så som den uttrycker sig i slottsbyggnaden växelverkar med de lekfulla experimenten i parken.

Den i Bulgarien födde och i Stockholm bosatte Vasili Simitjev har spritt lite vatten på en plasthinna framför

huset. Visst mjukar den upp slottets historia, gör den aningen mera flyktig och smidig? Kanske huset skall få sig ett välförtjänt bad. Simitjevs mark- och himmelsspeglingar i vattenytan gör vad vatten brukar kunna göra: skapa rörelse i rummet, få det fasta att flyta. Den stela kritvita fasaden börjar sakta röra sig. Huset börjar leva i vattenhinnans sfäriska rymd.

"Pyramiden" i skogen nära den tusenåriga Snapphane-eken för byggnadsvården tillbaka till dess rötter. En känsla för kulturen och för skyddet av överlevnaden möter varandra i sfären kring skogens pyramid. Platsen med den tusenåriga eken har en central lokal kulturhistorisk betydelse. Genom att

tjäna som ett kommunikativt projekteringsrum uppstår den lokala kulturens identitet i rummet kring det gamla trädet. Rummet kring pyramiden tolkar och synliggör denna kulturmiljöns och naturrummets starka andliga och materiella laddning, samtidigt som den relaterar den till den egyptiska historiens heliga platser och till den senmoderna "land arts".

Att möta det förflutnas framtid på en sådan plats är lätt. Kulturmiljövården syftar till att bevara sådana platser som tydliggör hur det levande rummet omger oss. Om det fysiska rummet skall kunna "möta något motsvarande inom oss" (E. Chillida) och inom de framtida generationerna är uppgiften att bevara hus både en teknisk, politisk, konstnärlig och ytterst en andlig utmaning.

"Gamla byggnader är som gamla människor," säger de som förstår sig på bevarandet av hus.⁴⁸ Denna insikt är även giltig för etiken. I likhet med socialietiken, som bidrar till människo- och samhällsvården, och med miljöetiken, som bidrar till miljövården, syftar kulturmiljöetiken till en fungerande vård av människans byggda historiska spår för de föregående och framtida generationernas skull.

Bearbetad version av en föreläsning vid temadagen "Bevarandeteetik", anordnad av Chalmers tekniska högskola och Byggnadsvård Nääs på Nääs slott den 10.5.1995, och vid 20-årsjubileet av Svenska Föreningen för Byggnadsvård i Vadstena den 12.5.1995. För värdefulla synpunkter tackar jag Göran Bexell, Evamarie Herklint, Michael Landzelius, Göran Lantz och Lena Liepe.

Referenser

1. Eduardo Chillida *im Gespräch mit Friedhelm Mennekes*, i: Friedhelm Mennekes/ Johannes Röhrig (red.), *Crucifixus: Das Kreuz in der Kunst unserer Zeit*, Freiburg/ Basel/Wien 1994, 128–134, 130.
2. Jfr. Dieter Steiner, *Human Ecology as Transdisciplinary Science*, i: Dieter Steiner/Markus Nauser (red.), *Human Ecology: Fragments of anti-fragmentary views of the world*, London/New York 1993, 47–76.
3. Min parallellisering av natur- och kulturmiljön anknyter till Förenta Nationernas två geopolitiska processer, dels Brundtland-kommissionens UNCED-process kring världssamhällets naturliga bärkraft och miljö och utveckling, och dels De Cuellar-kommissionens process kring kulturens överlevnad. Kulturkommissionen planerar för en FN-världskonferens.
4. Begreppet "senmodernt" avser inom konstvetenskapen övergången till den "andra moderniteten", dvs. den aktuella, senare modernismens period, inom vilken konstnärer fr.o.m. 1980-talet överger avantgardetanken till förmån för ett mera öppet konstupfatt och inom vilken de bevarar och smälter samman utvalda moment från den tidigare modernismen. Jfr. Heinrich Klotz, *Kunst im 20. Jahrhundert: Moderne, Post-moderne, Zweite Moderne*, München 1994. Inom samhällsteorin avser begreppet det svävande tillstånd inom vilket det moderna västliga industrisamhället – trots alla (post)moderna försäkringar om sitt slut – befinner sig vid århundradets utgång. I det senmoderna tillståndet raseras delar av det moderna likväl som annat består, samtidigt som en ny modernitet skymtar i framtidens horisont. Jfr. Ulrich Beck, *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt am Main 1986, 369.
5. Ulrich Beck, *Gegengifte: Die organisierte Unverantwortlichkeit*, Frankfurt am Main 1988, 96ff.
6. Ang. distinktionen mellan "restaureering", "renovering" och "rekonstruktion/ pastisch" se Elina Antell, *Om autenticitet*, i: Kulturmiljövård 4/1994, 2.
7. Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns, Band 1: Handlungs-rationalität und gesellschaftliche Rationalisierung; Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*, Frankfurt am Main, 4. uppl. 1988 (1981).
8. Jürgen Habermas, op. cit. Band 1, 9f. Medan "kolonisering" syftar till upp-rättandet av en koloni innebär det av Habermas konstruerade begreppet "kolonialisering" en kolonisering i enlighet med dialektiken i kolonialhistorien.
9. Aleida Assmann, *Kultur als Lebenswelt und Monument*, i: Aleida Assmann/ Dietrich Harth (red.), *Kultur als Lebenswelt und Monument*, Frankfurt am Main 1991, 11–25.
10. Det finns vidare skäl att fråga om det fortfarande finns kulturmiljöer som utgör monument från icke-kolonialiserade livsvärldar. Mot Assmann menar jag att "kulturen som monument och livsvärld" inte nödvändigtvis behöver stå i motsättning till varandra även om så ofta sker. Består inte utmaningen snarare i att söka föreningen mellan de båda? Om begreppen "monument", "dokument" och "livsvärld" i den kulturvetenskapliga teoribildningen jfr. Aleida Assmann, op. cit., och Sigurd Bergmann, *Erde, Kultur und Heiliger Geist: Praktische Theologie des Kompostierens*, i: *Geist, der lebendig macht*, (utkommer i Frankfurt am Main 1997).
11. Ulrich Beck, *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt am Main 1986.
12. Om den sociala mobiliteten som framkallas av den moderna arbetsmarknadens konstruktion se Ulrich Beck, op. cit., 125ff.
13. Ulrich Beck, *Die Erfindung des Politischen: Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*, Frankfurt am Main 1993.
14. Detta krav reses, om än mindre skarpt formulerat, i Amsterdamdeklarationen

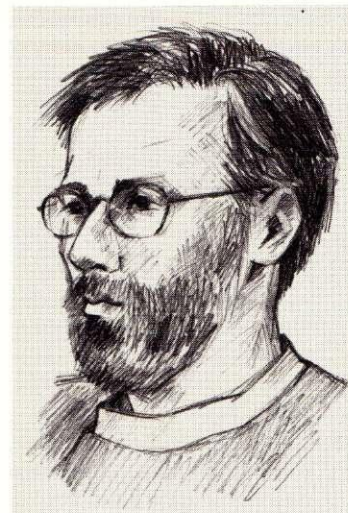
- (sid. 79, 81, 83f.), antagen vid Byggnads-
vårdsårets avslutande kongress den
21.–25. oktober 1975, i: *Europarådet och
byggnadsvården*, Byggnadsvårdsåret 1975
rapport nr. 9.
15. Hans Bjur/Ola Wetterberg, *EG:s grönbok och kulturmiljön*, i: *Kulturmiljövård* 3:1992, 24–29, 25.
 16. Bjur/Wetterberg, op. cit., 25, 28.
 17. Jfr. Sigurd Bergmann, *Diskursiv bioetik – för offrens skull*, i: Uno Svedin/Anne-Marie Thunberg (red.), *Miljöetik: för ett samhälle på människans och naturens villkor*, (FRN/Miljövårdsberedningen), Stockholm 1994, 68–89, 72f.
 18. Cit. enl. Bengt O. H. Johansson, *Europarådets arbetsgrupp för Kulturlandskap*, i: *Kulturmiljövård* 3:1992, 37.
 19. Mig veterligen är denna term inte etablerad i något västerländskt språk. Uppfinningen sker inte med avsikt att krångla till det utan för att häva bristen på ett nödvändigt meningsfullt begrepp.
 20. Nyare forskningsrön visar t. ex. att det föreligger ett samband mellan den sjukhus medicinska rehabiliteringstid på ett sjukhus och patientens utblick mot den omgivande landskapsgestaltningen. Visuellt vardaglig beröring med landskapet förkortar den fysiska rehabiliteringstiden i en sådan omfattning att landstingen genom miljövård och ombyggnation skulle kunna uppnå ekonomiskt signifikanta effekter.
 21. Jfr. Sigurd Bergmann, *Natursyn och guds-bild: Om teologins betydelse för miljövetenskapen*, i: *Tvärsnitt* 4:1995, 40–51.
 22. Om begreppet "livsåskådning" se Anders Jeffner, *Livsåskådningsforskning: Förslag och diskussion mot bakgrund av erfarenheter från projektarbetet*, (Livsåskådningar i det moderna samhället, Forskningsrapport nr. 7), Uppsala universitet, Teologiska institutionen, 1976.
 23. Jfr. Sven Sandström, *För fantasin står alla dörrar öppna: om förnuftets komplementaritet och kreativitet*, i: Gunnar Berfelt (red.), *Den barnliga fantasin*, (Centrum för barnkulturforskning 22), Stockholm 1993, 85–119.
 24. Om begreppets historia se Filosofilexikonet, 589ff.
 25. Jfr. även vårdetikens problem och dilemma i ekonomiska nedgångstider. Vilkas liv skall bevaras, vilkas liv skall ut-sättas för högre risker?
 26. I Frankrike har skarpa hjärnor från många områden organiserat sig i rörelsen "Mouvement Anti-Utilitariste dans les Sciences Sociales" (MAUSS). En representativ kritik av utilitarismen ger Serge Latouche, *In the Wake of Affluent Society: An Exploration of Post-Development*, London/New Jersey 1993.
 27. Jfr. definitionen av begreppet "historiskt minnesmärke" i Venedigdokumentets 1. artikel: *ICOMOS Venedigdokumentet av år 1964: Internationell överenskommelse för bevarande och restaurering av minnesmärken och områden av historiskt intresse*, i: *Kulturmiljövård* 4/1990, 22f.
 28. Ang. urbaniseringens kulturhistoria i Norden se Anders Linde-Laursen/Jan Olof Nilsson (red.), *Möjligheternas landskap: Nordiska kulturanalyser*, (Nord 1994:21), Köpenhamn 1994.
 29. Jfr. Klaus R. Scherpe (red.), *Die Unwirklichkeit der Städte: Großstadtdarstellungen zwischen Moderne und Post-moderne*, Hamburg 1988.
 30. Om förhållandet mellan tradition och kontext jfr. Sigurd Bergmann, *Gud i funktion: En orientering i den kontextuella teologin*, Stockholm 1997, kapitel III.
 31. Jfr. Sigurd Bergmann, "Landskapet har gått under i dammet": *Den moderna konstens naturbild utmanar kulturteologin*, i: S. Bergmann/C. R. Bråkenhielm (red.), *Kontextuell livstolkning: Teologi i ett pluralistiskt Norden*, (Religio 43), Lund 1994.
 32. Kritiken sammanfattas i Göran Bexell/Carl-Henric Grenholm, *Teologisk etik – en introduktion*, Stockholm 1997, kap. 6.
 33. Sverker Sörlin, *Naturkontraktet: Om naturungämnets idéhistoria*, Stockholm 1991. Jfr. Sverker Sörlin, *Det etiska naturkontraktet*, i: Uno Svedin/Anne-Marie Thunberg (red.), op. cit., 99–111.
 34. Om de olika antika filosofernas synsätt på förhållandet mellan rörelse och vila se Sigurd Bergmann, *Geist, der Natur befreit: Die trinitarische Kosmologie Gregors von Nazianz im Horizont einer ökologischen Theologie der Befreiung*, Mainz 1995, Kapitel III.2.1.
 35. Jfr. Ulrich Duchrow, *Europa i världssystemet 1492–1992: Finns det en väg till rättvisa efter 500 år av plundring, förtryck, penningdyrkan och penningackumulation?* (Skrifter från Institutet för kontextuell teologi 1), Lund 1993.
 36. Karl-Otto Apel, *Verantwortung heute – nur noch Prinzip der Bewahrung und Selbstbeschränkung oder immer noch der Befreiung und Verwirklichung von Humanität?* i: Thomas Meyer/Susanne Miller (red.), *Zukunftsethik und Industrie-gesellschaft*, München 1986, 15–40, 30.
 37. *Document of Nara*, i: ICOMOS News 4, 3/1994, 17–20.
 38. Om begreppet "socialt minne" se Sigurd Bergmann, *Geist, der Natur befreit: Die trinitarische Kosmologie Gregors von Nazianz im Horizont einer ökologischen Theologie der Befreiung*, Mainz 1995, Kapitel VI.2.
 39. Riksbankens kulturvetenskapliga forskningsfond har under våren 1995 initierat forskning kring detta problemområde.
 40. Något reviderat i anslutning till Anders Jeffner, op. cit., 18.
 41. Anders Jeffner, op. cit., 12.
 42. En karakteristik av den postmodernistiska arkitekturen i: Kenneth Frampton, *Modern Architecture: A Critical History*, 3. uppl. London 1992, 305–311.
 43. Anders Bäckström, *Kyrkobyggnaden och det offentliga rummet*, Svenska kyrkans utredningar 1995:5. Undersökningen utgör en bilaga till "Kyrkobyggnadsutredningen" *Fädernas kyrkor – och framtidens*, Svenska kyrkans utredningar 1996:1. Denna utredning föreslår ett bibehållet bevarande av de flesta kyrkorummerna, trots att dessa används i liten skala. Utredningen avvisar en försäljning utan föreslår ett förändrat och utvidgat utnyttjande, t. ex. för diakonala och kulturella ändamål.
 44. I anslutning till den konstvetenskapliga metoden där man bildhermeneutiskt skiljer mellan bildens materiella,

plastiska, ikoniska och verbala uttryck. Jan-Gunnar Sjölin, *Att tolka bilder*, Lund 1993, 13–172.

45. Ove Hidemark betonar att byggnadsvården måste beakta inte bara betydelsen av husets hud, vilken Sigurd Curman ställt i fokus, utan betydelsen av *hela* husets kropp. Hidemarks uppfattning om byggnadsvården som 'kroppsvård' och historisk utvecklingsvård har idag vunnit gehör och tillämpas på ett spännande sätt t. ex. vid restaureringen av Kina slott i Stockholm. Om detta se Ove Hidemark, *Restaureringsteknik och restaureringsattityder*, i: Kristina Köhli (red.), *Kivirakennusten Julkisivist (Seminar on Building Surface Treatments)*, (Museovirasto, Rakennushistorian Osasto, Raportti 3), 1991.
46. Jfr. Ingmar Holmström, *Restaureringssideologierna och det hantverksbaserade underhållet*, i: Nordisk Arkitekturforskning 1993:1, 7–22.
47. Jfr. redogörelsen för projektets gång och den intressanta diskussionen mellan konstnärerna Jonas Håfström och Richard Nonas i: Monika Minnhagen-Alvsten/Marika Wachtmeister (red.), *WANÅS konsten parken slottet*, Knislinge 1994.
48. Ove Hidemark, op. cit. Om förhållandet mellan kroppsuppfattningen och gestaltningen av stadens kropp se Richard Sennett, *Flesh and Stone*, New York/London 1994.

Bildförteckning

1. Eduardo Chillida, Esertoki III, 1990, i: Friedhelm Mennekes/Johannes Röhrig (red.), *Crucifixus: Das Kreuz in der Kunst unserer Zeit*, Freiburg/Basel/Wien 1994, 133.
2. Heiner Altmeppen, *Norddeutsche Landschaft*, i: Manfred Smuda (red.), *Landschaft*, Frankfurt am Main 1986 (omslag).
3. *Njalla*, Samiska Museet, Enare, i: István Rácz, *Samernas konstskatter*, Stockholm 1973, Bild 36.
4. Kunihiko Hayakawa, *GA hus*, Tokyo 1987, i: Louisiana Revy 33, 2/1993, 27.
5. Zaha Hadid, *Hamburg Hafenstrafse*, Bürokomplex, Projekt, 1989, i: Louisiana Revy 33, 2/1993, 81.
6. Antonio Gaudi, *Hyreshus*, Barcelona, 1905–1910, i: Kulturmiljövård 3/1992, 51.
7. Vasili Simitjev, *Vattenmassa*, 1989, i: Monika Minnhagen-Alvsten/Marika Wachtmeister (red.), *WANÅS konsten parken slottet*, Knislinge 1994, 59.
8. Gunilla Bandolin, *Pyramiden*, 1990, i: *WANÅS konsten parken slottet*, Knislinge 1994, 50.

Sigurd Bergmann, teol.dr., docent i systematisk teologi, universitetslektor i tros- och livsåskådningsvetenskap vid Göteborgs universitet, sekreterare för Nordiskt forum för kontextuell teologi, f. d. univ.lärare i humanekologi vid Lunds universitet och gästforskare i konsthistoria vid Tromsø universitet.

Teckning av Ingela Bergmann.